

Magyar nyelv és irodalom 9-10. évfolyam

Valaczka András

A fejlesztés folyamata

- Az első szakaszban általános tantárgyi koncepció készült, számos partner bevonásával
 - Dr. Fűzfa Balázs
 - Méhes Edit
 - Nyugat-magyarországi Egyetem
- Jelenleg, a második szakaszban a létrehozott tananyagok szerkesztése és lektorálása zajlik, elektronikus publikálás júniusban
 - Párhuzamosan készülnek az IKT-anyagok és előkészítjük a képzéseket
- Szeptembertől egy teljes tanéven át a kipróbálás és a visszajelzések feldolgozása fog megtörténni
 - Tanévkezdésre a tanmenetek és a tanári kézikönyvek is rendelkezésre fognak állni

A fejlesztés céljai

- Növelni szeretnénk a tanulói tevékenységek szerepét
- Reagálni kívánunk a nem megfelelő PISA-teljesítményekre
- Be akarjuk emelni a kortárs irodalom értékeit
- Tanulóközpontú megközelítéseket keresünk
- Meg akarjuk könnyíteni az átmeneteket az iskolafokok között
- Közelebb akarunk lépni az átlagos képességű tanulókhoz

Tantárgyi koncentráció az irodalommal

- Minden leckében visszatérő elem
- Az aktuális irodalmi műből veszünk bázisszöveget
- Jellegzetes írói mondatokat elemeznek a tanulók, azon tanulják meg a nyelvi praxist

Színesítjük a nyelvi anyagot

- Erősebb motiváltságra törekszünk
- Minden leckébe beemelünk valamit a hétköznapi kommunikációból
- Az elvont ismereteket apró érdekességekkel dúsítjuk

Például:

- Testbeszéd
- Az öltözködés üzenete
- Vallási szimbólumok
- A siketek jelbeszéde
- A helyesírás-ellenőrző programok

Feloldjuk az irodalmi kronológia dilemmáját

- Régi vita az időrend
- Ha megtartjuk, a legidegenebb művekkel sokkoljuk a középiskolába lépőket
- Ha felborítjuk, nem fog tudni tájékozódni az időben
- Itt megoldódik ez a probléma
- Az összevisszaság helyett megmarad az időrend
- Ugyanakkor a legelső leckétől bekapcsolunk mai műveket

Reflektálunk a multimédiára

- A tanulók a képek világához szoktak
- Sok fotóval, infografikával igazodunk a mai jelrendszerhez
- A projektfeladatokban multimédiát kell használniuk
- A regény mai megfelelője a mozifilm
- Tematikai alapon részletekre utalunk
- A filmrészletek szövegalkotási feladathoz adnak kiindulópontot

Túlvilági történetek

A modern tudomány rengeteg dologra tud biztos magyarázatot adni. Ismerjük a bolygók mozgását, megjósoljuk az időjárást, és sokat tudunk a betegségekről. De bizony mi sem tudunk mindent egészen biztosan. Hogyan keletkezett a világ? Mi vár ránk a halál után?

► Neked vannak ilyen „bonyolult” kérdéseid? Mit tartasz a legbonyolultabb kérdésnek az életvedben?

Már az ókori görögök is...

...ismerték a fát”, viccelődik Karinthy Frigyes azon, hogy mi, európaiak mindent az ókori görögöktől tanultunk. Ez nagyrészt igaz is. De azóta nagyon sok idő eltelt, és a mi gondolkodásunk annyira megváltozott, hogy ha meg akarjuk érteni az ókori irodalmi műveket, az ókor művészetét, nekünk már tanulnunk kell az ő észjárásukat.

Mítosz és mitológia

Ha ma megkérdéznénk valakitől, miért csapkodnak a villámok, tudományos választ adnánk: „A villámok egy légköri jelenség, különböző töltésű felhők, vagy a felhők és a föld közötti elektromos kisülés”. A mai ember világképének alapja a tudomány. De ha egy ókori görög embert kérdeznénk ugyanerről a természeti jelenségről, azt mondaná: „Zeusz, a főisten, az ég ura dühében villámokkal dobálódzik.” Ezt hívjuk mitológikus világképnek. Az ókori görögök az őket körülvevő világot nemcsak tudományosan, hanem történetekkel is magyarázzák. Ezek a történetek a mítoszok. A mítoszok összessége pedig a mitológia.

A politeizmus

Mi jut eszünkbe elsőre erről a szóról, „isten”? Talán ez: egy kiismerhetetlen, fölöttünk és a természet fölött álló mindenható úr. Egészen mások a görögök istenei: ők többben vannak, hiszen a természeti jelenségekről me-

sélt mítoszokban születtek meg és lettek az emberhez hasonló, antropomorf lények. A görögök úgy élnek együtt az isteneikkel, ahogy a természeti jelenségekkel. Láttak hegyeket, amelyek szikrákat szórnak és füstölögnek; azt mondták, hogy azért szikráznak, mert odabenn egy kovács űti az izzó vasat. A kovácsot elnevezték Héphaisztosznak, a rómaiak meg Vulcanusnak. Látták, hogy a megrendül a föld, hullámozik a tenger. Azt mondták erre, azért reng a föld, mert a tengerben valaki rázza: elnevezték ezt a valakit Földrázóznak, Poszeidónnak, a rómaiak meg Neptunusnak. És ahogy ezek a történetek egyre gazdagodtak, összetalálkoztak, kialakult a mitológia. Ebben az egyre növekvő, burjánzó mesében, a mitológiában él és elevenedik meg a görög többistenhit.

▲ Zeusz, a főisten

► Poszeidón, a tengernek istene

„Mindig a közepre tarts, nehogy, ha alant repülsz, a tenger habja neheztse el tollaidat, ha pedig magasabban, a tűz égessen össze! A közepen haladj, nem kell a csillagokat sem vizsgálnod, hogy tájékozódj, elég, ha engemet követsz!”

(Daidalosz tanácsa fához, Ikaroszhoz)

- Egyetértesz azzal, hogy fontos a mintakövetés?
- Nem jobb, ha az ember a saját feje után megy?

Kérdések, feladatok

1. Olvasd el a szöveggyűjteményben Daidalosz és Ikarosz mítoszt! Gyűjtsd össze a szöveg valószínű, mesés elemeit!
2. Hogyan értelmezed a történetet, mi okozza Ikarosz vesztését?
3. A szövegben többször szerepel a művészet szó. Ma is ugyanilyen értelemben beszélünk művészetről?
4. Daidalosz és Ikarosz mítosza sok mindent részletesen kifejt, más dolgokat viszont nem említ. Gyűjts példákat!
5. A Minótaurosz alakjához több híres mítosz kapcsolódik. Keresd meg az interneten, és olvasd el Thézeusz és Ariadne híres történetét!

Fogalmak

mítosz: Az emberi kultúra ősi, hosszú időn át szájhagyomány útján terjesztett történetei, amelyek a kultúra, a közösség, a kisebb-nagyobb csoportok számára valamilyen közös jelentést hordoztak. Hősei emberfeletti lények, istenek, félistenek.

mitológia: egy bizonyos kultúra vagy vallás mítoszainak összessége, illetve a mítoszokkal foglalkozó tudomány

monoteizmus: egyistenhit; olyan hitrendszer, amely egyetlen istent tisztel

politeizmus: többistenhit; olyan hitrendszer, amely egyszerre több istent is tisztel

Daidalosz és Ikarosz története az emberi természetben rejlő szabadságygyat jelenti meg. Nem tűrjük a bezártságot, s még ha jó dolgunk van is, új ingerekre, tudnivalókra vágyunk. S ez a rabtság nem csak fizikai fogás lehet.

Németh László regényében (*Kocsik szeptemberben*) a parasztfü az ért éri bezártnak magát, mert a többiek a közeli városok iskoláiban tanulhatnak, neki meg otthon kell maradnia.

Írj a két történet motívumaira a kötető, személyes és kultúrtörténeti példákra is utaló, 8-10 mondatos esszét „Az ember kíváncsi” címmel, az alábbi szempontok érvényesítésével:

- Miért vágyunk mindig új benyomásokra?
- Tényleg jó lenne-e, ha nem kellene iskolába járniunk?
- Lehet-e tanulni iskolába járás nélkül?
- Mi az előnye, mi a hátránya a tanár nélküli tanulásnak?

KITEKINTŐ

Németh László

2

A görög mitológia

Ebben a fejezetben azokról a történetekről lesz szó, amelyeket az ókori görögök meséltek saját isteneikről. Nemcsak a régiek, mi is szívesen képzelünk el természetfeletti világokat. Te is biztosan láttál már olyan filmeket, amelyekben az embereknél hatalmasabb, jó és gonosz erők küzdenek egymással.

► Gyűjts példákat ilyen modern mítoszokra!

Mesék a háborúról és a szerelemről

„Olyan országot szeretnék, ahol még mesélnek az emberek”, így sóhaj Mikszáth Kálmán egyik öreg szereplője. Úgy tűnik, a klasszikus görögök világa ilyen volt. Rájötték, hogy az életet a szerelem mozgatja.

▲ Európa elrablása

Elnevezték hát Erósznak, a rómaiak Amornak vagy Cupidónak, és mesélték róla. Látták, hogy a szerelem örökké fiatal, hogy a szerelem megfiatalítja a lelket, ezért Erószról azt mesélték, hogy fiatal gyermek. Tudták, hogy senkit sem lehet szerelemre kényszeríteni, hogy a szerelem megfoghatatlan. Azt is tapasztalták, hogy a szerelmes ember boldog, a lelke szárnyal. Ezért azt mesélték,

hogy Erósznak szárnyai vannak, amellyel röppen. Azt is érezték, hogy szerelmesnek lenni fájdalmas is egyszerre, ezért azt mesélték, hogy Erósznak ija van, és azzal megsebzti áldozatait. Látták, hogy a világban sok háború dúl, és arról kezdtek mesélni, hogy van egy isten, aki a háború istene. Elnevezték Árésznek, a rómaiak Marsnak. A szerelmesek között is gyakran dúl háború, sokat veszekednek egymással, ezért azt mesélték, hogy Árész beleszeretett a szerelem és szépség istennőjébe, Aphroditéba (Venusba).

Zeusz, a főisten

Úgy gondolták, hogy a világon szinte minden isteni eredetű, ezért azt mesélték, hogy a világ tele van Zeusz gyermekeivel. Zeusz fiai hősök, mint például

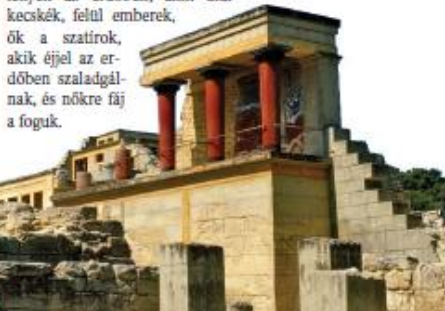
dául Héraklész (Herkules), istenek, mint Apollón, a fény és a művészet istene. Leányai a múzsák és a legfontosabb természeti jelenségek is, mint Eósz, (Aurora), a Hajnal. Úgy mesélték: Zeusz leánya a szépség, a legszebb nő is, Helené, aki miatt majd kitör a trójai háború.

A görög férfiaknak is voltak féltékeny feleségeik, ezért azt mesélték, hogy Zeusz felesége, Héra (Juno) árgus szemmel őrködik a család egysége fölött. Úgy tartották, hogy Héra a család egységének, a családi békeességének az istennője.

Ember és természet

Látták, hogy a Nap hajnalban megérkezik az égre, és este lebukik, ezért azt mesélték, hogy a Nap egy isten, Hélios, aki napra nap végighajítja a szekerét az égbolton. Látták, hogy a Hold útja 28 napos ugyanúgy, mint a női ciklus. Ezért azt mesélték, hogy a Hold egy nő, egy istennő, elnevezték hát Artemisznek (Diana).

Ha bort ittak, érezték, hogy feloldódnak a gátlásaik, ezért azt mesélték, hogy ez egy isten, Dionüosz (Bakkhusz) műve, aki a bor és a mámor istene. Csodálkoztak azon, hogy mennyire okos tud lenni az ember. Azt mesélték, hogy a bölcsességnek is van istennője, Pallasz Athéné (Minerva). De érezték, hogy miközben az ember okos, a teste néha nagyon nem az. Mintha félig okos lenne, félig pedig oktalan állat. Azt is mesélték, hogy léteznek olyan lények az erdőben, akik alul kecskék, felül emberek, ők a szatírok, akik éjjel az erdőben szaladgálnak, és nőkre fáj a foguk.

▲ Krétai palota romjai

És tudták, hogy az ember nagyon szeretne gazdag lenni, de ha megkapja a gazdagságot, boldogtalan lesz. Ezért elmesélték Midász király történetét, aki bárműhez nyúl, az arannyá változik. Tudták, hogy a gyerekek el akarnak szakadni a szülőktől, ezért elmesélték Ikarosz történetét, aki nem hisz apjának,

túl magasra repül és lezuhan. Látták, hogy az ember a szegénység el akarja rejteni, ezért elmesélték Minosz király történetét, aki hűkeféjű fiát, Minótauroszt egy labirintusba rejtette.

Ezekből a mesékből, a görög vallásból olyan világ született, amit máig csodálunk.

„Az istenekről és isteni származású hősökről szóló elbeszéléseket nem véletlenül nevezzük éppen görög szóval mítoszoknak. Minden nép hagyományában találunk fejlettebb vagy fejletlenebb, elevenebben élő vagy elhalványodottabb formában ilyen elbeszéléseket, regéket. De a görögöknél bontakozott ki a leggazdagabban a mítoszok rendszere – a mitológia – és az egész nép alkotótevékenységet áthatotta. Sőt, a görög nép költői és művészi hagyatékán keresztül a görög mitológia az egész emberiség képzeletvilágában, a világirodalomban és minden európai nép művészetében is eltörölhetetlen, igen mély nyomokat hagyott.”

Trencsényi-Waldapfel Imre

• Csakugyan eltörölhetetlen a görög műveltség, vagy nagyon is hamar el fog tűnni a világunkból!

Vitassuk meg!

Kérdések, feladatok

1. Olvasd el a szöveggyűjteményből Európé mítoszt! Hogyan kapcsolódik ez a történet Deidalosz és Ikarosz mítoszához?
2. Milyen közös elemeket találsz a két mítoszban?
3. Gyűjtsd össze, hogy mely istenek jelennek meg a szövegben! Mit tudunk meg róluk?
4. Kik a görög istenek közül az olümposziak, akik az Olümposzon élnek?

Fogalmak

- ab ovo:** eredendően, kezdetől fogva
- antropomorf:** ember alakú, emberhez hasonló
- attribútum:** valamihez vagy valakihez (pl. görög istenekhez) elválaszthatatlanul hozzá tartozó tulajdonság, jellemző
- istenmemzadéka:** a görög mitológiai isteneinek egymást követő generációi
- olümposzi istenek:** az Olümposz hegyén élő 12 görög isten

A híres görög történetben Párisz királyfinak választania kell, amikor oda kell ítélnie az aranyalmát az istennők egyikének. Választani nem könnyű, s az ember ezt akkor érti meg igazán, amikor felszabadul a felnöttek gyámolódása alól. A szabadság borzongató öröme rájön: nem is olyan könnyű, ha egy dűl kell döntenünk. Sok olyan eset is van azonban, amikor már gyermekkorban rák nehe zül a döntés súlya.

Nézd meg *A repülő osztály* című film részletét, amelyben a fiúnak bizony nehéz döntést kell hoznia, majd írd 8–10 mondatos fogalmazást ezzel a címmel: „Volt, amikor én is a kellemetlen kötelességet választottam!”

2 A magánhangzók

Hogyan képezzük a beszédhangokat?

Azt, hogy a tüdőből kiáramló levegő a hangképzési folyamat végén végül milyen hang formájában ölt „testet”,

- a hangszalagok állása,
- a szájüregben található fizikai akadályok (mint a nyelv, a fogak, a szájpadlás és az ajkak) egymáshoz való helyzete határozza meg.

Mit nevezünk magánhangzónak?

A magánhangzók azok a beszédhangok, amelyeknél a levegő

- a szétnyitott hangszalagokat megrezegteti (vagyis zöngét képez),
- miközben a szájüregben található akadályok utat engednek, így a levegő a nyitott ajkakon keresztül távozik.

Hogyan csoportosíthatjuk a magánhangzókat?

A beszédhangképzés során a nyelv és az ajkak különböző helyzete úgy módosítja a levegő útját, hogy különböző magánhangzókat hozhassunk létre velük. A magánhangzók csoportosításához ezért

- az **ajkak** formáját és
- a **nyelv mozgását** vesszük alapul.

Emellett a **kiejtés időtartama** szerint megkülönböztetünk

- **rövid és**
- **hosszú magánhangzókat.**

Az időtartam különbsége (tör – tör) jelentésmegkülönböztető szereppel is rendelkezik a magánhangzók esetében.

A magánhangzók képzése során

- **ajkainkat**
 - kerekíthetjük (így jönnek létre az **ajkerekítéssel** magánhangzók) vagy
 - „elhúzzhatjuk”, azaz rést képezünk vele (így jönnek létre az **ajkkréses** magánhangzók);
- **nyelvünket** pedig mozgathatjuk
 - vízszintesen előre vagy hátra (az elöl álló nyelv a **magas, más néven elöl képzett** magánhangzók, míg a hátrahúzott nyelv a **mély, más néven hátul képzett** magánhangzók ejtésében segít), valamint
 - függőlegesen (eszerint **felső, középső, alsó és legalsó** nyelvvállású magánhangzókat tartunk számon).

Mikor magánhangzót képezünk, a levegő úgy suhan át akadálytalanul a szájüregben, mint a kitért ablakon a szél.

	MÉLY MAGÁN Hangzók		MAGAS MAGÁN Hangzók	
	Ajakkerekítéssel	Ajakkréses	Ajakkerekítéssel	Ajakkréses
Felső nyelvvállású	u, ú		ü, ű	i, í
Középső nyelvvállású	a, ó		ö, ő	e
Alsó nyelvvállású	o			é
Legalsó nyelvvállású		á		é

Az egész táblázatot könnyen megjegyezheted egyetlen mondat segítségével, amelyben a magánhangzók

- hátulról előre sorakoznak (először a hátul képzett mély hangok – **uborkafán** –, aztán az elöl képzett magasak – **ülök, dinnyét eszem**), ezen belül pedig
- főntől lefelé sorakoznak (azaz a felső nyelvvállásútól a legalsó felé).

Uborkafán ülök, dinnyét eszem.

Mit jelent a szavak hangrendje?

A szavak hangrendjét a bennük található magánhangzók határozzák meg.

Így tehát

- a **magas hangrendű** szavakban csak magas magánhangzók szerepelnek (pl. **siet, ember, tenisz**),
- a **mély hangrendű**ekben pedig csak mély magánhangzók (pl. **alma, kalapács, árpa**).

DE: számos szavunkban a mély és magas magánhangzók keverednek, ezeket

- **vegyes hangrendű** szavaknak nevezzük (pl. **suli, mobil, focit**).

Hogyan befolyásolják a magánhangzók a toldalékokat?

Az egyes szavak hangrendje meghatározza, hogy egy szótőhöz milyen toldalékot kapcsolhatunk.

A magyar nyelvben ugyanis megkülönböztetünk

- **egyalakú** (-kor),
- **kétalakú** (-ban, -ben), és
- **háromalakú** (-hoz, -hez, -höz) toldalékokat.

A többalakú toldalékok alkalmazkodnak a szótőhöz, mégpedig úgy, hogy

- a **kétalakú toldalékok** a szótő hangrendje szerint illeszkednek, vagyis
 - magas hangrendű szóhoz magas hangrendű toldalék járul (pl. **teremben**);
 - mély hangrendű szóhoz mély hangrendű toldalék járul (pl. **kukacsal**);
 - Vegyes hangrendű szavak esetében többnyire mély hangrendű toldalék kapcsolódik a szótőhöz (pl. **kocsinak, vámpíroknak**);
- a **háromalakú toldalékok** hangrendben és ajakműködés szerint is illeszkednek a szótő legutolsó tagjához, úgy, hogy a hangképzésben legközelebb álló toldalék kapcsolódik a szótőhöz (pl. **elefánthoz, kecskéhez, esernyőhöz**).

A HANGREND ÉS AZ ILLESZKEDÉS				
Hangrend		Illeszkedés		
A szó		Példák	Kétalakú toldalékok	Háromalakú toldalékok
hangrendje	magánhangzói			
magas	e, é, i, í, ö, ő, ü, ű	tenisz ember vörös	teniszre embernek vörösnek	teniszhez emberhez vöröshöz
mély	a, á, o, ó, u, ú	alma astrom árpa	almába astromnak árpából	almához astromhoz árpához
vegyes	e, é, i, í + mély magánhangzó	suli béka focipő	suli békának focipővel	sulihoz békához focipőhöz

FELADATOK

- 1 Írd le a füzetedbe, mit látsz az alábbi képeken, úgy, hogy csak e betűs (eszperente) szavakat használj!

- 2 Gyűjts 3-3 példát az alábbiakra! Dolgozz a füzetedbe!
a) Csak 5 magánhangzót tartalmazó szó

- 3 Gyűjts olyan magyar szavakat, amelyekben az
a) összes magas magánhangzó szerepel!
b) összes mély magánhangzó szerepel!

- 4 Írj olyan rövid párbeszédet, amelyekben az alábbi magánhangzók szó- vagy akár mondatértékiek lehetnek: ó, á, í, ú!

- 5 Gyűjts legalább 10 olyan szópárt, amelyekben a magánhangzónak jelentésmegkülönböztető szerepe van (pl. sor – sör)! Keress több szótagos szavakat is!

2 Gyűjts 3-3 példát az alábbiakra! Dolgozz a füzetedbe!

- a) csak *ő* magánhangzót tartalmazó szó
- b) csak *ó* magánhangzót tartalmazó szó
- c) csak *i* magánhangzót tartalmazó szó

b) összes mély magánhangzó szerepel!

4 Írj olyan rövid párbeszédet, amelyekben az alábbi magánhangzók szó- vagy akár mondatértékek lehetnek: *ó, ő, í, ú!*

5 Gyűjts legalább 10 olyan szópárt, amelyekben a magánhangzónak jelentésmegkülönböztető szerepe van (pl. *sor – sőr*)! Keres több szótagos szavakat is!

6 Melyik magánhangzóra vagy magánhangzókra illik a meghatározás? Melyik definíció a kakukktojás? Dolgozz a füzetedbe!

Magas, felső nyelvvállású, ajakréses:

Magas, felső nyelvvállású, ajakkerekítéses:

Mély, középső nyelvvállású, ajakkerekítéses:

Mély, felső nyelvvállású, ajakréses:

EGY KIS IRODALOM

Gyakoroljunk irodalmi szövegeket!

Keress meg az *Illász* kezdősorában azokat a szavakat, amelyekben szerepel mély, legalsó nyelvvállású, ajakréses magánhangzó és magas, középső nyelvvállású, ajakréses magánhangzó!

„Haragot, istennő zengő Péleidész Akhilleuszét,
vézezt, mely sok ezer kint szerzett minden akhájnak,
mert sok hőnek erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta. Beteit vele Zeusz akarátja,
ittól kezdve, hogy egyszer szétváltak oivakodva
Átreidész, aeregek fejedelme a a fényes Akhilleusz.”

Köszönöm a figyelmet!

www.ofi.hu

